

▪
ABDURRAHMAN CÂMÎ,
SEYR U SÛLÛK VE VAHDET-İ VÛCÛDA DÂİR: LEVÂYIH,
Trc.: Şemseddin Sivâsî, Haz.: Melek Gündüz Karacan, Litera
Yayıncılık, İstanbul 2016.

Doktora öğrencisi

MUSTAFA NALBAT

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
ethemnalbat72@gmail.com



*Yokluk levhasında kudem nurunun ışıklarını parladı,
Ve bu gizli sırta hiç kimse mahrem olmadı,
Hakk'î âlemden ayrı sayma, çünkü
"Âlem Hak'ta Hak; Hak da âlemde âlemdir."* sözü aktır.

İlim tasniflerinde önemli bir yere sahip olan tasavvufun tarihi yönünün yanında felsefî yönü de bulunmaktadır. Tasavvufun felsefe yönü konusunda İbnü'l-Arabi (ö.1240) bir dönüm noktasıdır. Molla Câmî'nin *Levâiyih* adlı eseri tasavvufun ameli ve nazarî boyutları olarak yorumlanabilecek seyr u sülûk ile vahdet-i vücûda dair ilke ve esaslarını ele almaktadır.

Levâiyih'in müellifi Nurettin Abdurrahman b. Ahmet Câmî (ö.898/1492) Herat'a yakın Hurdçird kasabasında doğmuştur. Hurdçird'in, Câm şehrine bağlılığından dolayı kendisine nisbet olarak Câmî denmiştir. Câmî'nin babası Nizâmeddin Ahmet b. Muhammed, Nizamiye Medreselerinde müderrislik yapmıştır. Oğlu Abdurrahman Câmî, Şerif Cürçani (ö.713/ 1313) ve Sadeddin Taftazani'nin (ö.792/1390) talebelerinden dersler almış,¹ Herat'ta bulunan Nakşibendi şeyhlerinden Sa'deddin Kâşgarî'ye (ö.860/1456) intisap etmiştir. Ayrıca Ubeydullah Ahrâr ile görüşerek ondan da istifade etmiştir. Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin fikirlerinin sıkı bir takipçisi olan Abdurrahman Câmî, *Füsûsu'l- Hikem*'i şerh etmiştir. Herat hakîmi Sultan Hüseyin Baykara ve onun yakın arkadaşı Ali Şir Nevâî ile iyi münasebetleri dolayısıyla bölgenin dini ve içtimâî hayatına müspet tesirleri olmuştur. Diğer devletlerin sultanları ve idarecileriyle, bilhassa Osmanlı Sultanı Fatih Sultan Mehmet ve II. Beyazıt ile mektuplaştığı, Fatih'in isteği üzerine kaleme aldığı *ed-Dürretü'l-fâtiha* isimli eserini de onun vefatı üzerine II. Beyazıt'a gönderdiği bilinmektedir. Abdurrahman Câmî'nin kabri Herat'ta hâlâ ziyaretgâhtır. Abdurrahman Câmî birçok eser telif etmiş olup özellikle tasavvufla ilgili kaleme aldığı eserleri şunlardır: *Nakdu'n-nusûs fi şerh-i nakşi'l-fusûs*, *Levâmi*, *Şerh-i Rubâiyyât*, *Risâle-i Tarîk-ı Hâcegân*, *Sohonân-ı Hâce Pârsa*, *Eşi'atü'l-lemeât*, *Şerhu fusûsi'l-hikem*, *Divânlar ve Heft Evreng* (s.1).

¹ Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2015, s. 148.

Levâyah, “lâyiha” olarak isimlendirilen kısa makalelerden ve bu makaleleri özetleyen rubailerden oluşmaktadır. Levâyah (لوايح) ruhani aydınlanmanın ilk ve en aşağı mertebesi olup kalıcılığı bulunmayan bir şimşek gibidir. Levâyah’dan sonra zuhur edene levâmî, üçüncü zuhur edene de tavâlî denir (s.13).

Abdurrahman Câmî’nin eserine bu ismi seçmesi, ele aldığı irfânî mevzuların Allah (c.c.) tarafından kalbine ilkâ olunan nur parıltılarından ötürüdür (s.14). Abdurrahman Câmî, eseri yazmadaki maksadının, zevk ve vicdan sahiplerinin sırları ve ruhlarının levhalarına yansıyan manaları açıklamak olduğunu ifade eder. Fakat kendisi bu manalarla muhatapları arasında görünmemeyi umar. Çünkü bunları beyan etmekle, söz tüccarı konumuna düşme endişesi taşır (s.14).

Levâyah Abdurrahman Câmî’nin *Nakdu’n-nusûs fi şerh-i Nakşî’l-fusûs* adlı eserinden takriben yedi yıl sonra ellili yaşlarda yazdığı risaledir. Her iki eserde de Câmî’nin Ekberi irfânının kapılarını aralamak üzere, bu mektebin temel kaynaklarından istifade ettiği söylenebilir. *Nakdu’n-nusûs*’ta Câmî, kendisinden önceki Ekberi metinlerden iktibaslar yaparak meseleleri izah edeceğini söylerken, *Levâyah*’de sadece mana mütercimliği yapacağını belirtmektedir. Bundan dolayı müellif, risalede kendini daha çok hissettirmektedir (s.9).

Levâyah Abdurrahman Câmî’nin temsilcisi olduğu iki farklı irfânî mektebin bir terkibi niteliğinde kaleme alınmıştır: Bunların ilki, seyr u sülûkunu tamamlayıp hilafetine nail olduğu Nakşibendiyye; diğeri ise İbnü’l-Arabî’nin fikri takipçilerini ifade eden Ekberiyedir. Abdurrahman Câmî’nin bu iki ekolü kendinde cem etmiş olması nispeten veciz bir tevhid risalesi olan *Levâyah*’e ayrı bir önem katmaktadır (s.16).

Levâyah bir dibâce, münacat, temhîd, otuz altı “lâyiha” ve bu lâyahaların özeti mahiyetinde doksan iki rubâîden oluşmaktadır. Eserde genel itibariyle Nakşî seyr u sülûku ve vahdet-i vücûd izah edilmektedir (s.12). Câmî *Levâyah*’i tek bir konuya hasır etmek yerine her lâyahada ayrı bir konu ele almaktadır (s.16). Lâyihaların içerdiği konular sırasıyla şöyledir: Kalbin kiblesini tevhid etmek, cem’ ve tefrika, her şeyin fani ancak Hakkın vechinin bâki oluşu, sıfatlar ve mazharlar, kesâfet ve letafet arasında insan, insanın âgâh olması, âgâh oluşun önündeki engeller, havâtır ve evhâm, fenâ ve fenâ-yı fenâ, tev-

hid, mücâhedenin külfeti ve müşâhede, yâd kerd lezzeti yâhut cezbe, hakkın hakikatının vücûd oluşu, vücûd lafzının manası, Hakkın sıfatları, Mutlak Zât ve taayyünleri, vücûd'un ilk taayyünü, taayyün-i evvel mertebesi, vücûdun tek, onun zuhûru olan mevcûdâtın çokluğu, vahdette kesretin mânâsı, kesretin vahdete mânî olmayışı, mutlak-mukayyet münâsebeti, İftikâr, istiğnâ istilzam, mevcûdâtın vücûdun taayyünleri oluşu, vücûdun taayyün ettiği mertebenin gerektirdiğiyle isimlenişi, hakikatte bir olan vücûdun mertebeleri, vücûd bizâtihi birliği, sıfatları itibâriyle çok görünmesi, âlemin tek bir hakîkatte birleşen arazlar oluşu, âyân-ı sâbite, zahir-mazhar, vücûd mevcûdâtın hakikatlerine sârî oluşu, mazhardaki kudret zâhirdendir, vücûd sırf hayr, adem ise şerdir, filozofların vücûd ve adem çerçevesinde hayır ve şerre getirdikleri misâl, ilmin vücûda tabiyyeti, vücûdun mevcudatın hakikatlerine sârî oluşu, varlığın hakikatinin hakkın zâtı oluşu, feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes...

Abdurrahman Câmî, ilk on iki lâyiha boyunca tevhidin seyr u sülûk olarak yorumlayabileceğimiz amel boyutuna açıkça atıfta bulunmasa da onu Nakşîbendiyye usûlü üzerinden ele almaktadır. Bu lâyihalarda, sâlikin irade ve talebini Hakk Teâlâ'ya yöneltip, mâsivâ tuzağından kurtulmasının, hak ile batılı ayırt etme kabiliyetini kazanıncaya kadar mücâhedenin ehemmiyetini vurgulamaktadır. Abdurrahman Câmî, bu ehliyete ulaşabilmek için Hakk ile daimi ilişki anlamına gelen "nisbet"i ve bu kesintisiz ilişkinin Nakşîlik'teki tezahürü olan Kelime-i Tevhid anlamındaki "yâd-kerd"i önermektedir. On üçüncü lâyihaya kadar müride tevhidin ameli boyutunu anlatan Câmî, bu lâyiha ile birlikte sonraki mertebe olan nazari tevhidin hususiyetlerine değinerek bütün himmetini Allah âlem ilişkisine hasreder (ş.17).

Levâiyih, her ne kadar müstakil bir eser olsa da muhtevâsı bakımından ashâb-ı irfan ve erbâb-ı zevk olarak vafsettiği İbnü'l-Arabi ve Sadrettin Konevî gibi önemli sufilerden izler taşımaktadır. *Levâiyih*'in en önemli kaynağı Câmî'nin *Nakdu'n-Nusûs* ve *Şerhu'l-Fusûs* isimleriyle iki kere şerh ettiği İbnü'l-Arabi'nin *Fusûsu'l-Hikem* adlı eseridir. Mesela, yirmi altıncı lâyihada, *Fusûs*'un Şuayb Fassî'nda ele alınan âlemin arazlar topluluğu olduğu meselesi genel değerlendirme ile aynen aktarılmakta ve rubailerle desteklenmektedir. Otuzuncu lâyiha, *Fusûs*'un

İsmail Fassi'nda geçen "mümkün aynlar" meselesinin şerhi sayılabilir. Otuz üçüncü lâyhada ise Câmî, doğrudan Sadrettin Konevi'den iktibas yaparak ilmin vücûda tabi oluşunu tartışır.

Abdurrahman Câmî, eserinin varlığı dair kısımlarında genelde Ekberî irfan mektebine ait fikirlerden bazen de filozofların fikirlerinden istifade etmiştir. Buna otuz ikinci lâyhada "vücûdun mahzâ hayır olduğu" bahsini örnek verebiliriz. Filozoflar içerisinde öne çıkan şahsiyetin İbn Sîna olduğu söylenebilir.

Levâiyih'in manzum kısımlarında Câmî, ismini vermese de Ebu Saîd Ebu'l- Hayr'dan iktibasta bulunmuştur. *Levâiyih*'de bulunan doksan iki rubainin on beşi ona aittir. Bunun yanında müellifin, isimlerini açıkça zikrettiği *Mesnevî* ve *Gülşen-i Râz*'dan da istifade ettiği görülmektedir (s.19).

Levâiyih'in Türkiye, İran, Özbekistan gibi birçok ülkede çok sayıda yazma nüshası vardır. Türkiye kütüphanelerinde kırk beşin üzerinde nüshası tespit edilmiştir.

Ekberî metinler arasında, anlaşılması zor bazı meseleleri kolay anlaşılır hale getirmesiyle meşhur *Levâiyih*'in bu hususiyeti onun Osmanlı Türkçesi, Çince, İngilizce ve Arapça gibi dillere tercüme edilmesini sağlamıştır.

Kitabı yayına hazırlayan Melek Karacan, birinci bölümde *Levâiyih* hakkında malumata yer vermiştir. Bu bölümde, ayrıca Şemseddin Sivâsî'nin ve Molla Câmî'nin esere yazdığı mukaddimeler de mevcuttur. Sivâsî'nin yaptığı tercümenin sadeleştirilmesine gelince, Karacan, mananın kaybolma endişesiyle metne bağlı kaldığını ifade etmektedir.

Dipnotlarda *Levâiyih*'deki rubailerin orijinallerinin verilmesi okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Sivâsî'nin eklediği, aslında *Levâiyih*'de bulunmayan beyitlerin dipnotlarda belirtilmesi de isabetli olmuştur. Metinde geçen âyet ve hadislerin dipnotlarda tahririnin yapılması da araştırmacılara kolaylık sağlamaktadır.